

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

УДК 327.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.17.11>

ОСОБЛИВОСТІ ДЕФІНІЮВАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТОЛОГІЇ

FEATURES OF DEFINITION AND CLASSIFICATION OF INTERNATIONAL CONFLICTS IN MODERN POLITOLOGY

Єремєєва І.А.,

*кандидат історичних наук, доцент,**доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін**Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті розглянуті концептуальні підходи до визначення сутності сучасних міжнародних конфліктів. Досліджено теоретико-методологічні аспекти інтерпретації поняття «міжнародний політичний конфлікт». Виділені класифікаційні критерії міжнародних політичних конфліктів, що дало змогу обґрунтувати тезу щодо неоднозначності розуміння природи цього явища, що ускладнює визначення механізмів врегулювання конфліктів у постбіполярному світі.

Ключові слова: міжнародний конфлікт, міжнародна система, війна, міжнародний актор, ООН.

В статье рассмотрены концептуальные подходы к определению сущности современных международных конфликтов. Исследованы теоретико-методологические аспекты интерпретации понятия «международный политический конфликт». Выделены классификационные критерии международных политических конфликтов, что позволило обосновать тезис о неоднозначности понимания природы этого явления, что усложняет определение механизмов урегулирования конфликтов в постбиполярном мире.

Ключевые слова: международный конфликт, международная система, война, международный актор, ООН.

In article conceptual approaches to the definition of the essence of contemporary international conflicts are considered. Theoretical and methodological approaches to the interpretation of the concept of international political conflict have been investigated. Classification criteria of international political conflicts are distinguished, this allowed us to substantiate the thesis of the ambiguity of understanding the nature of this phenomenon, which complicates the identification of mechanisms for resolving conflicts in the post-bipolar world.

Key words: international conflict, international system, war, actor, UN.

Постановка проблеми. Міжнародний конфлікт як політичне явище відтворює не тільки об'єктивні протиріччя, але і суб'єктивні, що зумовлені специфікою їх сприйняття політичним керівництвом та процедурою прийняття рішень у конкретній державі. При цьому суб'єктивні протиріччя здатні впливати на виникнення та розвиток конфлікту, інтереси та цілі сторін, тобто міжнародний політичний конфлікт фокусує в собі усі відносини, які отримують розвиток у зв'язку з конкретним конфліктом. Саме тому категорія міжнародного конфлікту часто аналізується з точки зору геополітики, міжнародного права, економіки, соціології та інших наук, які надають сутності конфлікту власного розуміння. Головними акторами міжнародних відносин традиційно виступають держави, відносини між якими автоматично

набувають політичного характеру. Таким чином, саме перед політологією стоїть задача розробки фундаментальних основ міжнародного конфлікту, які дадуть змогу сформулювати комплексне бачення проблем конфліктності сучасного світу та шляхів її зменшення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка теоретичних основ міжнародного конфлікту є однією із фундаментальних проблем сучасної політології, що підтверджується значним масивом зарубіжних та вітчизняних публікацій, які розкривають різноманітні теоретичні та практичні аспекти політичного протистояння у сучасному світі. До фундаментальних наукових досліджень, що розкривають сутність дефініції «міжнародний політичний конфлікт», належать праці К. Райта, Ф. Пфеча, К. Роулоффа,

А. Рапопорта, Л. Вилхелсема, Х. Стренда та ін. Визначальною рисою робіт наведених авторів є наголос на неоднозначності визначення міжнародного збройного конфлікту, головним чином, із позицій політичного реалізму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми Оцінюючи ступінь наукової розробки явища політичного конфлікту в міжнародній системі варто зауважити певну дефрагментацію досліджень, що актуалізує задачу детального вивчення теорії міжнародних конфліктів шляхом створення узагальнюючих досліджень із застосуванням елементів політико-правового аналізу, що дасть змогу розкрити комплексний характер проблеми посилення конфліктного потенціалу сучасного світу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз та узагальнення сучасних концептуальних підходів до поняття «міжнародний політичний конфлікт» та визначення критеріїв класифікації конфліктів у постбіполярних міжнародних відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальна теорія політичного конфлікту, що розглядає і міжнародні конфлікти, отримала розвиток після Другої світової війни. Основним науковим напрямом стала школа політичного реалізму, яка вважає політичний конфлікт основою міжнародних відносин, що характеризується залученням різноманітних суб'єктів, які переслідують власні цілі, керуючись або національним інтересом (у випадку держави), або іншими задачами. Сучасна політична конфліктологія набуває активного розвитку з 60-х рр. ХХ ст. на фоні зростання конфліктного середовища, що стало причиною переосмислення наявних теорій конфлікту та актуалізувало потребу пошуку нових технологій та методів вирішення конфліктів. Нині теорія конфлікту є синтезом трьох наукових шкіл – позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера, конфліктної моделі суспільства німецького політолога Р. Дарендорфа та загальної теорії конфлікту К. Боулдинга. Перелічені теоретичні підходи об'єднують твердження, що конфлікти є об'єктивною реальністю усіх сфер сучасного політичного життя та немає універсальних механізмів щодо їх припинення. Основною задачею людства є ефективне передбачення та управління конфліктами.

Зважаючи на неоднорідність політичних теорій конфлікту, визначення цього терміна теж не уніфіковане. Найпоширенішим є визначення Л. Козера, який вважає політичний конфлікт боротьбою за цінності та претензії на певний соціальний статус, владу, матеріальні та духовні блага, при цьому метою конфлікту є нейтралізація, завдання шкоди або знищення суперника [5, с. 10]. В широкому сенсі термін «міжнародний політич-

ний конфлікт» включає конфліктні відносини, конфліктні дії, кризу та збройний конфлікт.

Доволі довго головними учасниками міжнародних відносин були держави, але політичні процеси другої половини ХХ ст. внесли свої корективи, змінивши традиційне трактування як поняття «міжнародні відносини», так і легітимності їх суб'єктів. Враховуючи такі зміни, німецькі політологи Ф. Пфеч та К. Роулофф визначають міжнародні політичні конфлікти як зіткнення протилежних інтересів навколо національних інтересів (суверенітет, територія, джерела сили держави); конфлікт має бути тривалим у часі та мати достатній рівень інтенсивності між сторонами, що прагнуть реалізації власних задач та перемоги у боротьбі за них. Як мінімум одна сторона має представляти організовану державу [7, с. 7]. У наведеному визначенні зафіксовані важливі структурні компоненти міжнародного політичного конфлікту, визначені його динамічні характеристики, з огляду на розуміння особливостей взаємодій акторів міжнародних відносин.

Політичний конфлікт виникає тоді, коли певні актори прагнуть до несумісних дій, виключного володіння однаковими ресурсами або політичним впливом. При цьому учасники конфлікту, незважаючи на різнополярні дії, можуть залишатися разом та мати спільні погляди на розвиток міжнародних відносин. Подібна ситуація на міжнародній арені спостерігалася у 2003 р., коли велося обговорення початку воєнної операції в Ірані. Розбіжності щодо доцільності початку війни спричинили кризу у відносинах між провідними західними країнами – США, Великобританія, Франція та ФРН. Розкол відбувся не тільки на рівні ООН, але досить серйозні розбіжності відбулися між країнами-членами ЄС, які, перебуваючи в спільному інтеграційному об'єднанні, мають виробляти спільну зовнішню політику та стратегію безпеки.

У сучасній політичній науці широке визнання отримало визначення американського вченого К. Райта, який, не здійснюючи чіткого розмежування між міжнародним та міждержавним конфліктом, визначає міжнародний політичний конфлікт як «відносини між державами, що відбуваються на усіх рівнях та містять такі стадії: усвідомлення несумісності; зростання напруги; тиск без застосування військової сили; війна» [6, с. 35]. У вузькому сенсі конфлікт належить до ситуацій, в яких країни застосовують дії одна проти іншої.

Руйнування біполярної міжнародної системи та пов'язані із цим зміни у світовій політиці визначили пріоритетні напрями вивчення політичних конфліктів у міжнародних відносинах: поява нових держав; вивчення впливу терористичних рухів; проблеми інтернаціоналізації внутрішніх конфліктів; роль недержавних акторів в еволюції конфліктів; вивчення наслідків краху біполярної системи та розробки моделей сучасного світового порядку.

Визначення міжнародного конфлікту, його природи та основних характеристик налічують численні варіанти в межах сучасних наукових підходів. Поняття «міжнародний конфлікт» одночасно набуває різних значень, з яких найбільш поширені: міжнародний спор; ситуація, що ескалує міжнародний спор; міжнародний збройний конфлікт або позначення ситуацій, основою яких виступають протиріччя між акторами міжнародних відносин. Американський дослідник А. Рапопорт зазначав, що створення загальної теорії політичного конфлікту мало ймовірно через те, що поняття «конфлікт» включає явища, що мають кардинально відмінні характеристики та підпорядковуються різним принципам [2, р. 70].

Тенденції розвитку сучасного глобалізованого світу дають змогу констатувати зменшення числа класичних міжнародних конфліктів, натомість актуалізується проблема внутрішніх політичних конфліктів, що спровоковані зростанням сепаратизму, крайніми формами націоналізму та релігійного фундаменталізму, загрозами транснаціонального тероризму та міжнародної організованої злочинності. Водночас зростання активності міжнародного співтовариства спричинило збільшення масштабів міжнародного втручання у внутрішні конфлікти, таким чином, відбувається їх інтернаціоналізація. Такі конфлікти отримують міжнародний вимір у разі їх безпосереднього впливу на стабільність міжнародної системи, реакції з боку інших міжнародних акторів або втручання з боку міжнародних організацій. У зв'язку з цим частина політологів (наприклад, К. Боулдинг, Р. Слайдер) не надають міжнародним політичним конфліктам окремого визначення, вважаючи їх специфічною формою загальних процесів взаємодії між державами [9, с. 229]. Прості інциденти, зокрема ізольовані випадки протистояння низької інтенсивності між переліченими вище суб'єктами конфлікту, не кваліфікуються як міжнародний політичний конфлікт.

Визначення міжнародних політичних конфліктів здійснюється на основі їх класифікації, яка має першочергове значення щодо вибору варіантів урегулювання конфліктів. Проблема класифікації політичних конфліктів є ключовою для сучасних міжнародних відносин. У сучасній політології немає уніфікованого підходу щодо вибору класифікаційних критеріїв політичного конфлікту в міжнародних відносинах. Найпоширенішими є типології, в основу яких закладені такі критерії: суб'єктності (міждержавні, міжнаціональні, міжконфесійні); кількості учасників (двосторонні, багатосторонні); об'єкт (предмет) спору; географія конфлікту (локальні, регіональні, глобальні конфлікти), ступінь загрози для миру, а також критерії причинності. Однопричинних (моноказуальних конфліктів) значно менше тих, які викликані кількома причинами.

Для типології політичних конфліктів у системі міжнародних відносин доцільно використовувати класифікацію політичних конфліктів А. Рапопорта. До критеріїв запропонованої класифікації належать характеристики процесу конфлікту, мотивація поведінки його учасників. Зважаючи на наведені критерії, А. Рапопорт виділяє такі моделі політичних конфліктів: битва, гра, дебати, спор. Найнебезпечнішим для миру є конфлікт, що набуває форму битви. Сторони такого політичного конфлікту ворожо налаштовані одне проти одного, прагнуть заподіяти противнику максимальні втрати, незважаючи на можливі наслідки для себе. Поведінка учасників є ірраціональною, сторони ставлять недосяжні цілі, неадекватно сприймають міжнародну політичну ситуацію та дії протилежної сторони. На противагу битві, в політичному конфлікті, що має форму гри, поведінка учасників визначається раціональними мотивами. Незважаючи на зовнішні прояви войовничості, сторони не прагнуть ескалації, рішення приймаються з урахуванням усіх чинників та обставин, на основі об'єктивної оцінки ситуації. Політичному конфлікту, що розвивається як дебати, властиве прагнення учасників вирішити суперечку шляхом компромісу. Дебати є конфліктом, що відкриває перспективи пошуку прийняттого для усіх сторін компромісного політичного рішення. Найкращий шлях виходу із конфліктної ситуації – перехід від битви через гру до дебатов. Однак можливий і протилежний шлях: від дебатов перейти до гри, з метою досягнення поступок, а від гри можлива перспектива переходу до справжньої битви, що виключає можливість досягнення компромісів [2]. Наведена типологія важлива для практичної діяльності з мирного урегулювання міжнародних політичних конфліктів.

З 50-х рр. ХХ ст. у політологічних дослідженнях активно застосовуються математичні методи, на основі яких політичні конфлікти поділяють на конфлікти з нульовою, ненульовою (позитивною) та від'ємною сумою. Міжнародні політичні конфлікти з нульовою сумою являють собою конфлікти, в яких інтереси сторін є абсолютно протилежними та перемога однієї з них означає поразку іншої та навпаки. Компроміс за таких умов неможливий. Конфлікт із позитивною сумою є конфліктом із реальною можливістю досягнення прийнятного для усіх рішення. Результатом досягнутого компромісу є задоволення інтересів учасників конфлікту. У конфлікті з від'ємною сумою негативні наслідки настають для усіх учасників. Прикладом такого конфлікту у міжнародних відносинах може слугувати ядерна війна, що не має переможців.

Вибір способу розв'язання міжнародного політичного конфлікту часто слугує критерієм поділу спорів за участі міжнародних акторів на політичні

та юридичні. Переважання політичних моментів дає підстави звертатися до дипломатичних методів або процедур міжнародного примирення, а переважання юридичних – до міжнародного арбітражного або судового слухання. Враховуючи вищезазначене, а також те, що основою будь-якого міжнародного конфлікту є протилежні інтереси окремих акторів, конфлікт, об'єктом якого є сфера міжнародних інтересів, завжди стосується політичних аспектів діяльності держави.

Специфікою міжнародних конфліктів є складність їх визначення за політико-правовими ознаками. Як сучасна політична теорія, так і доктрина міжнародного права не пропонують чітких критеріїв щодо розмежування юридичних та політичних аспектів міжнародних конфліктів. Політичні конфлікти в системі міжнародних відносин традиційно вважаються найскладнішими через неоднозначність методів їх розв'язання. Водночас перебіг юридичних міжнародних спорів (як приклад – територіальні конфлікти) часто залежить від політичної кон'юнктури, яка стає визначальним чинником вирішення конфлікту, тобто юридичні засади вирішення конфлікту можуть підмінятися використанням фактору сили або іншими засобами впливу, що мають політичний характер. Так, міжнародні територіальні спори визначаються як юридичні, але зазнають значного впливу як міжнародної, так і внутрішньої політики у процесі їх розв'язання.

Положення Статуту ООН дають змогу виділити дві категорії міжнародних політичних конфліктів – такі, що загрожують міжнародному миру та безпеці, та такі, що не мають ознак загрози [8]. Однак на практиці ООН не сформулювала загальних критеріїв для цієї класифікації. Незважаючи на певну невизначеність, надання політичному конфлікту категорії спору, що загрожує міжнародному миру та безпеці автоматично підвищує увагу світової громадськості та забезпечує участь у процедурі вирішення конфлікту органів ООН.

Важливими класифікаційними критеріями міжнародних політичних конфліктів є їх масштаби, визначення яких дає змогу оцінити межі конфлікту та адекватність зусиль щодо його розблокування. Залежно від масштабів міжнародні політичні конфлікти поділяються на генералізовані (мають тенденцію до залучення значної кількості країн-учасниць та переростання у глобальні світові конфлікти) та обмежені. Доповненням наведеної класифікації є просторово-географічна типологія, що враховує рівень охоплення конфліктом системи міжнародних відносин. За таких умов розрізняють глобальні та регіональні політичні конфлікти. Глобальні міжнародні політичні конфлікти не мають просторових меж, від їх результату залежить розвиток більшості держав світу, напрями міжнародної політики. Як приклади

глобальних конфліктів можна навести Першу та Другу світові війни. Глобальний характер мала і «холодна війна», оскільки визначала тенденції розвитку міжнародних відносин протягом 50–80-х рр. ХХ ст.

Регіональні політичні конфлікти охоплюють міжнародні відносини в межах одного політико-географічного регіону. Кількість їх учасників обмежена порівняно з глобальними конфліктами, а наслідки – менш масштабні. Локальні політичні конфлікти розвиваються на субрегіональному або місцевому рівні та належать до конкретних проблем та територій. До них належать більша частина двосторонніх, а також інтернаціоналізовані внутрішні конфлікти. Оскільки на практиці провести межу між регіональним та субрегіональним рівнем міжнародних відносин доволі складно, регіональні та локальні політичні конфлікти часто об'єднують в єдину групу, що має свій сенс, тому що ці конфлікти відрізняються за масштабами та наслідками від конфліктів глобального характеру. В сучасних умовах, коли ймовірність глобального міжнародного політичного конфлікту невелика, саме регіональні та локальні політичні конфлікти є основною загрозою миру та безпеці.

Враховуючи форми та засоби, що використовують актори міжнародних відносин, або ступень інтенсивності політичного конфлікту, виділяють мирні та збройні міжнародні конфлікти. Найчастіше термін «міжнародний політичний конфлікт» супроводжується визначенням «збройний», таким чином позначається одна з найгостріших проблем міжнародних відносин. Український дослідник С.Я. Бескорвайний визначає міжнародний збройний конфлікт як збройну боротьбу між двома або кількома сторонами, що володіють міжнародною правосуб'єктністю [4, с. 122]. Сучасна характеристика міжнародного збройного конфлікту заснована на формулюваннях міжнародних політико-правових документів середини ХХ ст. Зокрема, в Женевських конвенціях 1949 р. міжнародний збройний конфлікт визначається як оголошена війна або інший збройний конфлікт, що виникає між двома або більше сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни. При цьому тривалість та кількість жертв конфлікту не впливає на визначення його збройного характеру [1]. Для міжнародного збройного конфлікту визначальними є факт порушення державного суверенітету посередництвом збройного втручання та вихід конфлікту за межі окремої національної держави.

Традиційно міжнародний збройний конфлікт трактується як війна, що являє собою критичну стадію реалізації політичних протиріч міжнародних акторів, насамперед, держав та союзів держав. За останню третину ХХ ст. поняття «політичний конфлікт» поступово було замінено поняттям «війна». Це було пов'язано з тим, що

у процесі вивчення війн більш чіткими ставали їх якісні характеристики. Через ускладнення світових процесів війна стала визначатися як частина більш широкого феномена – міжнародного політичного конфлікту. Це дало змогу розмежувати стадії та види конфліктів, відповідно, знаходити нові форми їх попередження та вирішення. Таким чином, сучасні дослідники відмовляються від використання терміна «війна» на користь поняття «міжнародний політичний конфлікт». У цьому разі вживання терміна «війна» позначає ступінь інтенсивності збройних конфліктів. Війна як форма силового вирішення політичних конфліктів найвищого ступеня інтенсивності має такі критерії: систематичне застосування сили протягом певного часу; застосування в великому об'ємі збройних сил сторонами, що конфліктують; значні руйнування та жертви як наслідок конфлікту. Зокрема, дослідники Л. Вилхелсем, Х. Стренд зараховують міжнародний збройний конфлікт до категорії «війна», якщо його жертвами стали щонайменше 1000 людей на рік [3].

К. Райт зазначав, що найкращим способом визначення війни є акцентування на її постійних та найбільш яскравих проявах: військові дії, високий рівень напруги, особливі норми права та інтенсивна політична інтеграція воюючих сторін [6, с. 37]. Якщо застосувати критерії, що пропонував К. Райт до українсько-російського конфлікту, що розпочався у 2014 р. і триває дотепер, то треба зазначити, що воєнні зіткнення відбуваються регулярно; ситуація в зоні ООС та на окупованих територіях Донбасу часто не підпадає під дію законів цивільного стану, зокрема це стосується поведінки цивільного населення, органів правопорядку, кількості військ та режиму їх дій на зазначених територіях. Витрати на здійснення ООС та одночасно на відновлення зруйнованої інфраструктури перевищують потреби мирного стану. Введенням воєнного стану на частині території України на 30 днів у грудні 2018 р. влада частково демонструє застосування юридичних механізмів щодо визнання подій на сході України війною, але, незважаючи на об'єктивну відповідність кон-

флікту критеріям війни інституціонально такого закріплення не відбулося, а аналітики та політичні діячі замість терміна «війна» використовують поняття «збройний конфлікт».

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Результати здійсненого аналізу сучасних політологічних підходів до поняття «міжнародний політичний конфлікт» засвідчують відсутність загальної теорії конфліктів та єдиної схеми класифікації політичних конфліктів у системі міжнародних відносин. Проблематичність уніфікації терміна «міжнародний політичний конфлікт» пояснюється неоднозначністю його вживання та міждисциплінарним характером поняття «конфлікт» загалом.

Систематизація наукових підходів до вивчення проблем міжнародних конфліктів дає змогу зробити висновок, що різноманітні визначення об'єднує теза щодо трактування конфлікту як відносин між міжнародними акторами в умовах кризи, що є на усіх рівнях міжнародної політичної системи та викликані спором навколо об'єкта, що становить інтерес для учасників конфлікту, до яких належать як державні, так і недержавні актори.

У сучасній політології відсутня визнана усіма дослідниками класифікація міжнародних політичних конфліктів, але є єдині принципи виділення типів конфліктів – структурні або динамічні характеристики. Класифікація політичних конфліктів у міжнародних відносинах є методологічним засобом, що надає змогу порівнювати конфлікти та робити висновки щодо закономірностей їх розвитку. Різні системи міжнародних відносин генерують різні типи політичних конфліктів, кожен з яких має певні характеристики та форми вирішення.

Міжнародний політичний конфлікт являє собою складне явище, яке неможливо розкрити в межах однієї статті, тому вбачаємо за необхідне продовжити дослідження за такими напрямками: аналіз структурних трансформацій міжнародних політичних конфліктів у постбіполярному світі; аналіз механізмів врегулювання конфліктів на рівні міжнародного співтовариства та оцінка ступеня їх ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Pictet J.S. (Ed.) Commentary on the Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. ICRC, 1952. URL: https://www.loc.gov/frd/Military_Law/pdf/GC_1949-I.pdf (дата звернення: 12.04.2019).
2. Rapoport A. Conflict in man-made environment. Baltimore : Penguin Books, 1974. 272 p.
3. Vite Sylvain. Typology of armed conflicts in international humanitarian law. URL: <https://www.icrc.org/eng/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf> (дата звернення: 12.04.2019).
4. Бескорвайний С.Я. Види політичних конфліктів та їх правове регулювання. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 116–126.
5. Боднар В. Теорія позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера. *Науковий збірник Ужгородського університету. Серія: Політологія. Соціологія. Філософія*. Вип. 14 (Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М. Вегеш (гол. ред.), А. Андрущенко та ін. Ужгород : Вид-во УЖНУ «Говерла», 2010. С. 8–12.

6. Денисенко І.Д. Сучасна теорія конфлікту: проблеми експлікації, демаркації, класифікації. *Український соціум*. 2013. № 3. С. 32–43.

7. Пфеч Р.Ф. Глобальные конфликтные формации. *International Politics*. 1998. № 3. С. 3–14.

8. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 12.04.2019).

9. Стрельцов Є.Л. Міжнародні конфлікти: спроба визначення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С. 227–234.